

De eeuwig tegenwoordige tijd

Afgelopen zomer was ik in Damascus, de hoofdstad van Syrië, om Arabisch te leren.

In Damascus ontmoette ik een student godsdienstwetenschappen uit Groningen die naar deze oude stad was teruggekeerd om zijn studie Arabisch voort te zetten. Tijdens de pauzes raakten we met elkaar in contact en we besloten op een middag om samen de Ummayadenmoskee in de oude stad te bezoeken.

Laat ik deze student Otto noemen. Hij zat in een klasje met Nederlandse studenten Arabisch die van hun zomerstudie een vrolijk vakantieverblijf hadden gemaakt maar hij was vanuit persoonlijke belangstelling en studie, erg geïnteresseerd in de Islam.

De aanslagen op de Twin Towers, de moord op Theo van Gogh en het jaarlijks terugkerend fenomeen van de Ramadan zullen hier zeker aan bijgedragen hebben. En volgens mij had de belangstelling ook te maken met het feit dat de Islam, het woestijn geloof, zich ineens zo springlevend in het seculiere Nederland manifesteerde. Misschien was hij wel naar Damascus gekomen om het geheim van de Islam te ontdekken en zo beter te begrijpen waarom het in zijn moederland zo krachtig aanwezig was.

Na de Arabische les gingen we langs de hoofdweg van Damascus staan, Mezze Autostrad, om een taxi te nemen naar de Oude Stad. Een van de duizenden gele taxi's stopte.

Het aardige van de Damascense taxi's is dat ze je vaak voorbij rijden ook wanneer ze leeg zijn. We stapten, kletsnat van het zweet, in.

“Ben jij een praktiserend moslim,” was een van de eerste vragen die Otto aan me stelde. Ik antwoordde ontkennend.

“Vertel je dit ook aan Syriërs,” vroeg Otto.

Ik zei dat ik met wildvreemden niet zo snel over geloofszaken zou beginnen. Niet met Nederlanders en niet met Syriërs. Heel af en toe met Finnen maar die kom ik niet vaak tegen.

“Ik wel. Ik vertel iedereen die het horen wil dat ik nergens in geloof,” zei Otto. De taxi had geen airconditioning dus we bleven zweten. Ik wilde het raampje open draaien alleen ontbrak er een hendel.

“En wat is de reactie van de Syriërs?,” vroeg ik hem.

“Ze kijken je ongelovig aan,” zei hij.

“Ze kijken je ongelovig aan,” zei ik.

“Ja. Kan je je dat voorstellen?” Uit zijn gezichtsuitdrukking sprak verbazing over de verbazing van de Syriërs wanneer ze een melkwitte jongen uit Europa hoorden vertellen dat hij geen enkele God erkende.

”In dit land gelooft iedereen. Zelfs wanneer je nergens in gelooft dan geloof je toch nog ergens in want dan ben je een communist,” zei ik.

“Communisten zijn hartstikke dood,” zei hij. De taxi denderde voort en we waren even stil. Uit de reactie van Otto begreep ik dat hij het geloof achterhaald vond.

Even twijfelde ik eraan of het wel zo’n goed idee was om samen met hem Oude Stad te bezoeken. Islam-bashen in Amsterdam, daar kon ik nog wel tegen, maar in Damascus, ging me te ver. De rustige middag die ik voor mezelf in het vooruitzicht had gesteld leek in het water te gaan vallen.

We stapten uit in de oude stad. Otto bedankte de taxi-chauffeur in het Arabisch. De taxichauffeur vroeg aan mij of ik een Armenier was. Alle Oosterse uitziende mensen die in Syrie gebroken Arabisch spreken worden voor Armeniers aangezien.

In Syrie wonen Armenen, Alewieten, sjieeten, Koerden, soennieten, christenen, iets minder dan honderd joden en ze lijken allemaal op elkaar.

”Nee,” zei ik, “Ik kom uit Nederland.”

”Ook goed,” zei de taxi-chauffeur.

Otto en ik baanden ons een weg door de bazaar van de Oude Stad. Een verkoper riep naar mij iets in het Italiaans. “Signore, signore,” Ik antwoordde in het Arabisch dat ik geen Italiaan was. “Ook goed,” zei de man, “maar u blijft altijd een meneer.”

Aan het einde van de bazaar lag de Ummayaden moskee in het zonlicht te bakken. De Ummayaden veroverden Damascus en maakten deze stad tot hun hoofdstad. Daarna begonnen ze aan een uitbreiding van het islamitische rijk waarvan de grenzen tot aan Andalusie en India uitstrekten. Het rijk is ten onder gegaan maar de moskee stond er nog.

Je kon de poort van de moskee al zien waar de mensen in –en uitgingen. Een rij zuilen, een erfenis van de Romeinse tijd, vormden een soort van provisorische opgang naar de ingang van het gebedshuis.

Het was een komen en gaan van mensen. Syriërs, Perzen, Irakezen en nog zo wat ethniciteiten. De hele wereld leek hier op dit tijdstip een afspraak te hebben. Otto en ik baanden ons een weg door de mensen.

Bij al mijn reizen door de Arabische en islamitische wereld heb ik moskeeën bezocht. Niet om er te bidden maar om erin rond te dwalen. Om ze te zien. Ik raak de wanden aan. Probeer de kalligrafie te lezen. Ik sta stil in het huis van een beschaving. De stilte binnenin spreekt me aan want ik vermoed dat ik in de ruimte het gemompel van eeuwen kan horen, van alle gelovigen die hier hun gebeden hebben achtergelaten.

En elke moskee vertelt zijn eigen verhaal dat in de vorm van het gebouw gelezen kan worden.

Moskeeën, waar ze ook staan dragen het unieke karakter van de cultuur waarin ze zijn gebouwd. Het zijn een van de eerste geglobaliseerde gebedshuizen. Griekse tempels moesten er overal hetzelfde uitzien. Kerken ook, maar moskeeën verraden nog sterker meteen de ondergrond waar ze op staan ook omdat ze vaak op de meest afgelegen, dorre plekken opduiken. De Islam is het geloof van de moeilijk begaanbare plekken. Woestijnen. Berggebieden. Geen plek was te heet of te steil voor het bedoeïenenvolk.

De lemen moskee die in Mopti, Mali staat is radicaal verschillend van de plattelandsmoskee in de Midden-Atlas van Marokko met zijn vierkante minaret en toch dienen ze een en hetzelfde: de aanbidding van de Hoogste, de Al Rahman, Al Rahim, zoals hij aan het begin van elk gebed wordt genoemd, de Genadevolle, de Barmhartige. De functie van alle moskeeën is hetzelfde, aanbidding, en daarom mag hij anders zijn.

We liepen de moskee in. Omdat Otto geen moslim is moest hij via de achterdeur naar binnen en vijftig lira betalen. Was hij op de stoep voor de moskee moslim geworden dan had hij 70 eurocent bespaard – het equivalent van een taxirit.

Nu moet ik even een geheim verklappen. Er was een studentje journalistiek met ons meegegaan. Ze deed een cursus Arabisch en modellenwerk. Haar naam is Maja. Dat modellenwerk deed ze in Duitsland dus ze moest er drie dagen tussenuit. Maar dat mocht ik aan niemand verder vertellen, zei ze tegen mij. Ik beloofde dat ik het aan niemand zou verder vertellen.

Zij moest ook via de zij-ingang in waar ze, zo wist ze van haar vorige bezoek, een Kabouter Plop pakje om zou krijgen. Ik wist niet zo goed wat een kabouter Plop kostuum was totdat ik haar op de binnenplaats zag. Een stuk grijs stof met capuchon dat tot aan de enkels viel. Ze zag er een stuk charmanter in uit dan ze zelf wilde toegeven.

Pas toen ze dat Kabouter Plop kostuum om had begreep ik waarom ze fotomodellenwerk deed. Ze had een paar sproetjes en een mooie neus. Dat zou heel goed staan bij lingerie.

We gingen zitten in de schaduw van de galerij. De Ummayadenmoskee herbergt een marmeren plein van honderd bij vijftig meter. De moskee is zowel voor moslims als christenen een bijzondere plek van verering. Voor moslims omdat hier het graf is van Hoessein, de kleinzoon van de profeet Mohammed. Bij de sjieten heeft Hoessein een hoog

aanzien. Hoessein was een familielid van de profeet Mohammed en verloor de strijd om de macht in een bloedige strijd. Sindsdien treuren de sjiieten om dit verlies.

De moskee blijft prachtig, ook wanneer de oproep tot het gebed klinkt die door vier onafhankelijke minaretten worden omgeroepen. De ene muezzin zet in en de anderen volgen een voor een er achteraan. Zouden ze hierover afspraken maken? In de zevende eeuw was deze plek een gezamenlijke gebedsruimte. Er was een kerkgedeelte en een moskee. Nadat de kalief de kerk van de christenen had gekocht werd het een volledige moskee. Het mozaïekwerk dat aan de buitenkant hangt, uniek in de Arabische wereld waar een strikt verbod is op figuratieve kunst, is gemaakt door Byzantijnse kunstenaars die door het Byzantijnse rijk aan de kalief werden gegeven. Daardoor lijkt de moskee meer op een Italiaanse kerk dan een moskee aan de buitenkant. Het mozaïek beeldt prachtige paradijselijke tuinen uit; de beloning voor de ware gelovige in het hiernamaals.

In een ander deel van de gigantische moskee ligt het hoofd van Johannes de Doper. Daar was het aanmerkelijk rustiger. Johannes de Doper was een van de discipelen van Jezus Christus. Hij doopte de Jezus Christus in de rivier de Jordaan en die ligt niet in Amsterdam. Ik heb in Jordanië die rivier bezocht. Er stond een klein bordje waar in Arabisch en steenkolen Engels geschreven stond dat op deze plek Jezus was gedoopt.

Zoals alle grote gebedshuizen is deze moskee gebouwd op een ander gebedshuis, in dit geval een Byzantijnse kerk en die kerk is op zijn beurt weer gebouwd op een tempel. Voila, in een oogopslag kijken we naar meer dan tweeduizend jaar beschaving die voor onze ogen nog springlevend is want het gigantische binnenplein werd overwoekerd door joelende, springende en rennende kinderen. Een soort van eeuwig schoolreisje. Omdat het zo warm was en de indrukken zo menigvuldig viel ons, de godsdienstwetenschapper, het fotomodel en ik dan te zwijgen. Wij genoten in de schaduw van de moskee van het niets dat in onszelf zit.

We kijken uit op de ruimte waar om de paar minuten tientallen sjietische pelgrims aankwamen om het graf van Hoessein te bezoeken. We zien ze in –en uit lopen. In de ruimte zelf in een van de hoeken van de moskee verdringen de bedevaargangers elkaar om een glimp op te vangen van de tombe. Hier verbergen de sjiiete hun emoties voor deze heilige niet. Ze grienden, huilden, snikten op alle mogelijke manieren om hun grote verdriet te tonen over de

wrede manier waarop deze kleinzoon die de Profeet op zou volgen te onder ging. De geschiedenis van de Islam is er een van diep verdriet om de gemiste kansen.

In dat moment maken de pelgrims niet alleen een emotionele reis maar ook een chronologische. Ze herleven het moment van vijftienhonderd jaar geleden. Wie de pelgrims zag huilen snapt dat er niet zoiets bestaat als het verleden heden of toekomst. In de tranen die werden geplengd verenigde de verleden tijd zich met de tegenwoordige.

Deze gedachte sluit aan op de grammaticale tijd waarin de Koran is geopenbaard aan de profeet Mohammed. De stem van Allah spreekt in de tegenwoordige tijd maar deze tijd lijkt voor altijd te gelden. *De eeuwig tegenwoordige tijd*, noemt de vertaler en islamhistoricus Khalidi dit.

Is in die uitdrukking, de eeuwig tegenwoordige tijd, niet het basisgevoel van elke religie gevat? En was dat niet de reden waarom Otto en ik, hoewel we twee totaal verschillende ideeën over geloof koesteren, deze plek bezochten? En begrepen we door ons te ruste te leggen in die moskee dat in het verlangen naar die eeuwig tegenwoordige tijd ons, alle mensen, ook een enorm versterkend gevoel ligt?

Is het bidden bij de Klaagmuur, het gedenken van de geboorte van Jezus en de rondgang om de Kabaa in Mekka niet een en dezelfde uitdrukking van het poëtische verlangen van de mens om in een gezamenlijke inspanning de tijd zowel tegenwoordig als voor altijd te laten zijn?

Horen wij dat verlangen niet klinken in een Bach-sonate; de vrolijke majeurs van Mozart en de verscheurde gezichten van de Britse schilder Francis Bacon? Is niet alle grote kunst een glimp opvangen van dit grammaticale grondplan?

Jorge Luis Borges, een van mijn literaire helden, is een Argentijnse schrijver uit de vorige eeuw die in zijn verhalen probeerde dat mysterie van de eeuwig tegenwoordige tijd te vangen.

En een van zijn verhalen, de Alef, is daar het kroonstuk van. De alef, de eerste letter van het semitische alfabet, dus zowel het Hebreeuw als het Arabisch, is een punt dat in het verhaal van Borges alle tijden en ruimtes omvat. Het is het e is mc twee in het kwadraat van de literatuur, van alle kunst misschien. De verteller heeft een vriend die dichter is; zijn poëzie is slecht maar hij kan er, zoals wel vaker het geval is bij middelmatige kunstenaars, mooi over praten. Hij belt hem op een dag op met de mededeling dat het huis van zijn ouders afgebroken gaat worden. De verteller begrijpt de angst van de dichter wel. Niemand ziet graag het huis van zijn jeugd afgebroken worden; het voelt alsof iemand een deel van je doodsbericht aan het schrijven is. Maar er is meer. Volgens de pedante dichter zit in het huis de Alef waar hij al

zijn inspiratie aan te danken heeft. En nu citeer ik de vertaling van Barber van der Pol: “Hij zit in de kelder onder de eetkamer,” legde hij uit, met een door beklemming lichtere spreektrant. “Hij is van mij, hij is van mij; ik heb hem ontdekt in mijn kindertijd, voor ik de leeftijd had om naar school te gaan. De keldertrap is steil, mijn oom en tante hadden me verboden naar beneden te gaan, maar iemand zei dat er een wereld in de kelder was. Hij doelde, kwam ik later te weten, op een globe, maar ik begrepen dat er echt een wereld was. Ik ging stiekem naar beneden, struikelde op de verboden trap, viel. Toen ik mijn ogen opendeed, zag ik de Aleph.”

“De Aleph,” herhaalde ik.

“Ja, de plek waar alle plekken op aarde onvermengd aanwezig zijn, gezien vanuit alle hoeken.” De verteller denkt dat de dichter niet goed snik is. Hij zoekt hem op en na een glaasje nepcognac mag hij de kelder bezoeken waar de Aleph is. Hij laat zich opsluiten in de kelder en gaat in de daarvoor geboden positie liggen. De verteller voelt zich niet goed. Hij vreest een complot.

“Toen zag ik de Aleph.” De verteller komt woorden tekort om het te beschrijven.

“In dat gigantische ogenblik heb ik miljoenen verrukkelijke of afgrijselijke taferelen gezien; geen ervan heeft me zo verbaasd als het feit dat ze allemaal dezelfde plek bezetten, zonder gestapeld te zijn en zonder doorzichtigheid. Wat mijn ogen zagen was gelijktijdig: wat ik zal opschrijven is opeenvolgend, omdat de taal dat is.” Dan volgt er een laybrinth van indrukken die de verteller in een droomtoestand brengen waar geen weg uit lijkt te kunnen zijn. Hij besluit over zijn ervaring te zwijgen en hij vermoedt dat er op verschillende plekken andere Alephs zijn.

“De gelovigen die de moskee van Amr, in Kairo, bezoeken, weten heel goed dat het heelal zich bevindt in een van de stenen zuilen die het middelste hof omringen... Uiteraard kan niemand het zien, maar iedereen die het oor op de oppervlakte legt, verklaart na korte tijd het bedrijvige gedruis te bespeuren... De moskee dateert uit de zevende eeuw; de zuilen zijn afkomstig van andere tempels van pre-islamitische godsdiensten, want zoals Ibn Khaldun heeft geschreven: *In de republiek die door de nomaden zijn gesticht, is de inschakeling van buitenlanders voor alles wat metselen aangaat onontbeerlijk.*”

Toen gebeurde er iets waarvan ik helaas geen dia's heb, dus ik zal het vertellen.

Een groepje van gehooftdoekte meisjes staat ons aan te staren. Ik weet niet zo goed wat ik verkeerd zou hebben kunnen doen dat ze me zo aanstaren. Een van de meisjes komt op ons af en zegt nadat ze drie keer heeft gegiecheld tegen het Nederlandse fotomodel in gebroken Engels dat ze haar benen moet kuisen. Meer dan wat spierwit vel van kuiten is er niet te zien. Toch kuisen die handel. Ze loopt wel. “Dat krijg je met de Hezbollah,” denk ik dan. Het Nederlandse fotomodel trekt haar benen zedig samen maar dat kan toch niet verhullen dat de kuiten te zien blijven. Een minuut later komt ze weer terug. Ik kijk naar mijn broekspijpen. Er valt niets te zien. Mij moet ze dus niet hebben. Als ze weer begint over de kuiten van het fotomodel zal ik haar duidelijk maken dat ze niet de zedenpolitie moet gaan uithangen, neem ik me voor. Het meisje heeft een zakje met chocolade in haar handen en biedt het aan. Ze giechelt weer. Ze vraagt of ze erbij mag zitten. Ze kan haar ogen niet van het Nederlandse blonde fotomodel afhouden. Er volgt een conversatie in het Arabisch dat overgaat in het Engels. Het meisje wil dokter worden, zoiets. Na vijf minuten neemt ze afscheid van ons.

Het werd steeds warmer. De pelgrimgangers huilden steeds harder. Otto en Maja en ik waren dorstig geworden van de hitte. We gingen verder. In de dagen erna zou ik nog vele gesprekken hebben met Otto over geloof en ongeloof. Daar zal ik een andere keer over moeten spreken. Maar vlak voordat ik de moskee verliet, trok een zuil mijn aandacht. Ik liep er op af en meende iets te horen. Ik drukte mijn oor tegen het koele steen. Wat ik hoorde was gemompel dat langzaam overging in helder, Arabische klanken. *In de republiek die door de nomaden zijn gesticht, is de inschakeling van buitenlanders voor alles wat metselen aangaat onontbeerlijk.* Dit is wat meende te horen. Daarna voegde ik me weer bij Otto en we liepen naar buiten, het felle zonlicht in waarin alle mensen verdwenen.